

Uluslararası Uyğur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1/2 2013, Sayfa: 95-104.

Xelqara Uyğur Tetqiqati Jurnali, San: 1/2 2013, Sehipe: 95-104.

International Journal of Uyghur Studies, Volume: 1/2 2013, Page: 95-104.

YABANCI ÜLKELERDEKİ UYGUR ARAŞTIRMALARIYLA İLGİLİ BİRKAÇ PROBLEM*

*Geyretcan Osman UTGUN***

*Aktaranlar: Sinem KÜÇÜKAĞAOĞLU****

*Elanur KAZANLAR*****

ÖZET

Uyguristik (Uyğurşunasliq) derken Uyğur milleti, Uygurların ataları ve onlarla ilişkili konuları araştırma nesnesi yapan bir disiplin kast edilir. Uyguristik Avrupa’da başlamıştır. Bunun sebebi de Avrupa’nın ekonomik güç ve manevi medeniyet yönünden dünyanın diğer bölgelerine göre önde olmasıdır. Avrupa’da modern bilimler de oldukça ileri düzeydedir. Dünyanın yakın çağ tarihini etkileyen birçok bilim dalı Avrupa’da ortaya çıkmış ya da tam bilim görüntüsü kazanmıştır. Bu elverişli koşullar Avrupa’da Uyguristiğin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Uyğur, Uyguristik, Orta Asya, Doğu Türkistan.

SEVERAL PROBLEMS CONCERNING UYGHUR RESEARCH IN FOREIGN COUNTRIES

95

ABSTRACT

Uyghur nation, the ancestors of the Uighurs and a discipline that investigates issues associated with them is meant by the term Uyguristic (Uyğurşunasliq). Uyguristic has started in Europe. The reason for this is that Europe is ahead in terms of economic power and spiritual civilization compared to other regions of the world. Modern science is quite advanced in Europe. Many branches and subsections affecting history of near ages of world has emerged or the image of exact science has gained. These favorable conditions has given rise to Uyguristic In Europe.

Keywords: Uyghur, Uyguristic, Central Asia, Eastern Turkestan.

* Bu makalenin Uyğurca şekli Şıncang İctimaiy Penler Tetqiqati (Şıncan Sosyal Bilimler Araştırmaları) dergisinin 2012 yılının 1. sayısında yayımlanmıştır.

** Prof. Dr., Şıncan Üniversitesi, Filoloji Enstitüsü, Urumçi, E-posta: gayretjanosman@hotmail.com

*** Doktora Öğrencisi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Çağdaş Türk Lehçeleri Programı.

**** Doktora Öğrencisi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Çağdaş Türk Lehçeleri Programı.

1. Uyguristiğin Tanımı ve Niteliği

Uyguristik derken Uygur milleti, Uygurların ataları ve onlarla ilişkili konuları araştırma nesnesi yapan evrensel bir disiplin kast edilir. “Evrensel” derken farklı amaç, farklı yöntem ve farklı araçlarla aynı veya farklı konular üzerinde çok yönlü araştırma yapmayı anlıyoruz.

Uyguristiğin araştırma nesnesi Uygurların antropolojisi, arkeolojisi, ekonomik hayatı, dil ve edebiyatı, yazılı yadigârları, din, sanat, felsefe, eğitim, fen ve teknoloji, örf adet, mimarlık, tercüme bilimi, hukuk ve de onların komşu milletler ile olan ilişkisi gibi çok yönlü konuları içine alır. Uyguristiğin vasıtası ise sosyal bilimler ve müspet bilimlerdeki çeşitli yöntemlerdir.

2. Uyguristiğin Ortaya Çıktığı Yer ve Zaman

Uyguristiğin temeli ilk olarak Çin’de ortaya atılmıştır. Yani Uyguristiğin temel konusu Uygurların kendisinde saklıydı. Uygurların fizyolojik yapısı, millet yapısı, örf âdeti, ahlak forması, dil hazinesi, arkeolojik malzemeleri, yazılı vesikaları Uyguristiğin ilk el malzemesi sayılır. Bunun dışında, Çin’de Çin, Tibet, Moğol dilleri, Şincan’daki eski dillerden Sak, Tohri ve Soğd gibi dillerde yazılan vesikalarda kaydedilen hatıralar Uyguristiğin diğer bir önemli kaynağı sayılır. Şöyle ki, Uygurlarla ilgili temel kaynak Uygurların kendi içinde, onların yaşadıkları ve iz bıraktıkları topraklarda, ayrıca Çin’de bulunmaktadır. Çin’i Uyguristiğin beşiği demek mümkündür. Bununla birlikte, “Uyguristik”in özel bir disiplin olarak yeni döneme has etnoloji, tarih bilimi, kültür bilimi ve edebiyat bilimi gibi ilim sahalarında bilim adamlarının ilgisini çekmesi 18. yüzyılda Avrupa’da görülmüştür. Bunda Fransa, Almanya ve Rusya âlimlerinin ilmi arayışları öncülük etmiştir. Mesela, 18. asrın 30’lı yıllarından başlayarak Fransa âlimleri dolaylı olarak Uygur tarihi araştırmalarına katkı vermeye başlamıştır. Onların içinde meşhur olanı R. P. Goubil olup, o 1739 yılında Uygurların tarihi durumları bahsedilen “Moğol Tarihi” adlı eserini neşretmiştir. Arkasından J. Deguinges arka arkaya “Hunlar ve Türklerin Etnik Kökeni Hakkında Araştırma” ve beş ciltlik “Hunlar, Türkler ve Moğolların Umumi Tarihi”ni yazmıştır. 20 yıl geçtikten sonra C. Visdelou “Tatar Tarihi”ni neşretmiştir. Yukarıdakilere benzer şekilde Fransız dilinde yazılmış eserlerden yine Duhalde’nin yazdığı “Çin ve Çin’in Tatarlar Bölgesinin Coğrafyası, Tarihi, Yılnamesi, Siyasi ve Tabii Hali” isimli eserini de göstermek mümkündür. Bu eserlerin hepsinde Uygurlar dile getirilmiştir.

1820 yılında Rusya Bilimler Akademisi’ne davet edilen Fransız Doğu bilimci H. J. Klaproth “Uygurların Dil ve Yazısı Hakkında Araştırma” adlı ünlü eserini Paris’te Almanca olarak yayımlamıştır. Rusya’da ise N. Y Biçurin’in “Eski ve Şimdiki Cungar Ovası ve Türkistan’ın Umumi Durumu” (1851 yılı) ve “Eski Şincan’ın Milletler Tarihine Dair Malzemeler” gibi eserleri neşredilmiştir. 19. asrın sonlarında Rusya’nın Pekin Konsolosluğu’nun doktoru E. Brietsçneider’in “Orta Asya’daki Kadim Devletler Tarihi” adlı kitabı neşredilmiş olup, onun 1. cildinde “Eski Uygurlar” başlığıyla bir paragrafa yer verilmiştir. İsveçli C. D’ohsson’un “Moğol Tarihi- Cengiz Han’dan Timur’a Kadar” (1852 yılı) adlı eseri de Uygur tarihiyle ilişkilidir.

19. asrın son yarısında Şincan vaziyetinin çalkantılı bir sürece girmesi batı âlimlerinin Uygurlara olan ilgisini daha güçlendirmiştir. O dönemde Rusyalı V. V. Girigoriyef Rusça olarak iki ciltli “Tabii Coğrafya Bilimi- Çin Türkistan’ı” (1873 yılı) adlı eserini yazmıştır. Bu eserde eski zamandan başlayarak 19. asrın 70’li yıllarına kadar olan Uygurların tarihi, etnografyası, coğrafyası gibi sahalara ilgili malzemeler kaydedilmiş olup, bugün de oldukça yüksek belge değerine sahiptir.

Rusyalı âlim A. Kazémbék 1841 yılında “Uygurlar Hakkında Araştırma” adlı kitabını yayımlamıştır. Bütün bunlar Avrupa’da Uyguristiğin bir disiplin olarak şekillenmesini hızlandırmıştır. Bunlardan başka yine Rusyalı âlimlerden Ç. Velihanof, V. V. Radlof, D. Pozdnéyef gibilerinin ilmi çalışmaları vardır. Özellikle V. V. Radlof’un “Uygurlar Meselesi Hakkında” (1893 yılı) adlı eseri ile D. Pozdnéyef’in “Uygur Tarihine Dair Makaleler” (1899 yılı) adlı eseri

Uyguristiğin bir disiplin olarak şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. 19. asırda yazılmış “Uygurları Dili ve Yazısı Hakkında Araştırma”, “Uygurlar Hakkında Araştırma”, “Uygurlar Meselesi Hakkında”, “Uygurlar Tarihine Dair Makaleler” gibi eserlerde “Uygur” adının konu başlığı olarak seçilmesinin tarihi önemi çok büyük olmuştur. Yani, 19. asrın sonunda Avrupa’da Uyguristiğin bir disiplin olarak şekillendiğini söyleyebiliriz.

3. Yabancıların “Uyguristik” e İlginin Sebebi

Modern Uyguristik Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi, Avrupa dünyanın yakın zaman tarihinde iktisadi güç ve manevi medeniyet yönünden dünyanın diğer bölgelerine göre oldukça ilerideydi. Bununla birlikte modern bilimler de epey gelişmiştir. Dünyanın yakın çağ tarihini etkileyen birçok bilim dalı Avrupa’da ortaya çıkmış ya da tam bilim görüntüsü kazanmıştır. Bu elverişli koşullar Avrupa’da Uyguristiğin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Avrupa’da modern Uyguristiğin ortaya çıkmasının temel sebebini, biri tesadüfe, diğeri siyasi olaylara bağlamak mümkündür. Tesadüfî olay derken 18. asrın ilk yarısında patlak veren Rusya- İsveç savaşında esir düşen subay F. J.Stralenberg Sibirya bölgesinde 13 yıl kalmış ve o sırada topladığı malzemeler temelinde “Avrupa, Asya’nın Kuzey ve Doğu kısmı” (1730 yılı) adlı kitabını yayımlamıştır. Kitabın sonuna Yenisey Vadisinde tesadüfen keşfettiği, eski Türk yazısı ile yazılmış birinci etap abidelerin resimlerini ilave etmiştir. Bu kitap Batı Avrupa âlimleri arasında Uyguristiği de kapsayan Türkoloji’nin ortaya çıkmasının esası olmuştur. Siyasi sebebe gelince, Makro Polo’nun doğuya seyahate çıkması, Kolomb’un Amerika kıtasını keşfetmesi Avrupalıların başka kıtalarla ilgilenmesini hızlandırmıştır. İtalya’da ortaya çıkan edebi uyanış ve Batı Avrupa’daki sanayi devriminin gerçekleşmesi Avrupa devletlerinin kaynağa ve araziye olan talebini artırmıştır. Böylece bir kısım Avrupa devletleri başka devlet ve bölgelere ardı ardına araştırmacıları, keşif heyetlerini gönderip coğrafi, jeolojik, arkeolojik, etnografik ve antropolojik araştırmalar yapmış ve bol materyal ve istihbarat toplamıştır. Bu malzemeler bir taraftan istihbarat bilgisi olarak kendi hükümetlerine sunulmuş; diğer taraftan, ilmi eser şekline getirilip neşredilmiştir. Zamanla bu tür istihbarat nitelikli malzeme ilim meraklılarının araştırma nesnesi olmuştur. Böylece aslında okumuş ilim sahibi kişiler bir taraftan siyasete hizmet ederken, diğer taraftan sosyal bilimler araştırmalarına başlamış, Uyguristiğin bir disiplin olarak gelişmesi için itici rol oynamışlardır. Diğer taraftan, son yıllarda Orta Asya, batı bölgesi ve ipek yolunun tarihi, coğrafyası, medeniyetini daha da etraflı, daha da derin, daha da sistemli öğrenmek ve araştırmak için Uyguristik olmazsa olmaz bir ilim dalı olmuştur.

4. Bugünkü Dünyada Uyguristik ile Uğraşan Devlet ve Bölgeler

Bugünkü medeni dünyada Uyguristikle uğraşan devlet ve bölgeler epey çoktur. Bunlardan Asya’daki devletler içinde, Çin (Tayvan da bunun içinde), Japonya, Kore, Türkiye, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Moldova, Moğolistan, İsrail gibi ülkeler; Avrupa-Amerika, Rusya, Almanya, Fransa, İngiltere, İsveç, Finlandiya, Polonya, Romanya, Çek, Slovenya, Macaristan, Avustralya gibi ülkeler vardır. Bu bilim dalı sadece Rusya ve Kazakistan’da “Uyguristik” adıyla adlandırılmış, diğer ülkelerde Doğu bilimi, Altayistik, Türklük bilimi (Türkoloji), Batı bölgesi araştırmaları, ipek yolu araştırmaları, Orta Asya araştırmaları, Turfan araştırmaları gibi isimler ile adlandırılmıştır. Yani Uyguristik Rusya ile Kazakistan’dan başka ülkelerde doğrudan değil, dolaylı olarak yürütülmektedir. Bugün bu yöntemi değiştirmenin zaruri olduğu, tarihi gerçeklerin bunu zorunlu kıldığı kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, devletimiz içinde ve dışında Uyguristik, Doğu bilimi, Altayistik, Türklük bilimi, Turfan bilimi gibi disiplinlerin bir kolu olarak yürütülse de, bu disiplinlerin özünde ve çekirdeğinde Uyguristiğin bulunduğu tarihi gerçeklerden görmek mümkündür.

5. Uyguristiğin Şıncan'a Komşu Ülkelerdeki Milletlerin Tarih ve Kültürünü Araştırmadaki Önemi

Uyguristik; sadece Uygurların kendi durumları hakkında bilgi edinmesinde değil, komşu millet, bölge ve devletlerin tarihi, sosyal durumu ve kültürlerinin öğrenilmesi ve araştırılmasında olmazsa olmaz önemli bir bilim koludur.

Rusyalı âlim A. Kazimbék çok önceleri bu noktaya dikkat çekmiştir. Mesela, o 1841 yılında neşrettiği "Uygurlar Hakkında Araştırma" adlı eserinde açık bir şekilde: "Biz bu kabileyi (Uygurlar) araştırırken elimizde var olan bütün malzemeden faydalanmamız gerek. Uygurlar bize çok sayıda yazma yadigârları bırakmışlardır. Bu yadigârların herhangi bir kısmının ortaya çıkması bütün Türk dilli halkların tarihi için yeni sayfa açacak"¹ diye yazar.

Uyguristiğin bir kolu olan Uygur dilinin yalnız Uygurların dil tarihini anlamada değil, başka Türk dilli ve Altay dilli milletlerinin tarihini anlamada da büyük rolü vardır. Bu konuda çeşitli ülke âlimleri hemfikirdir. Mesela Türkiyeli âlim Şemseddin Sami: "Eski Uygurlar kültürel gelişim bakımından en ileri giden halk olup, bunların dili Türk dilli halklar arasında edebi dil olmuştur." diye yazarken² tarihçi Liu Zışav: "Uygur dili temelindeki Çağatay dilinin teşekkülü sadece Uygur tarihinde önemli bir aşama olmakla kalmayıp, Uygurların insanlık tarihine kattığı mühim bir katkı sayılır. Asya'nın orta kısmındaki birçok millet ve bölge bu dilin yardımı ile kendilerinin medeniyetini ve tarihini kaydetmiş ve nakletmiştir." diye yazar.³ Moğol âlimlerinden Mençibi ile Lululu "Düşüncede İlerleme" adlı makalesinde Uygurların edebiyatı hakkında: "Altay dil ailesine mensup milletlerin hepsinin tarihten kalan sözlü edebiyatı var, lakin yazma edebiyatı olan millet yalnız Uygur milletidir" diye yazar.⁴ Türkiyeli âlim Unver Suheyli: "Türk dilli halkların irfanını, ilmini ve tebabetini Asya'da Uygurlar muhafaza etmiştir" diye yazmıştır.⁵ Rusyalı alim V. V. Bartold: "Medeni halklar içinde, Müslümanlar (özellikle Tacikler) ve Uygurlar yalnız kendi içinde değil, içinde yaşadıkları ulusların devlet yönetiminde de son derece önemli rol oynamıştır. Çünkü onların yerli prensler, asilazdeler üzerinde büyük etkisi olmuştur." diye yazmıştır.⁶

Yani, eski Uygur dili ve yazısı ile kaydedilen iktisadi belgeler, tebabet, astronomi, din, etnografya, ayrıca maddi ve manevi medeniyete ilişkin belge- vesikalar, eski eserler sadece Uygurların durumunu araştırmada değil, bütün Türk dilli milletler, Altay dil ailesine mensup milletler, Batı bölgeleri, Orta Asya ve İpek Yolu'nun tarih- coğrafyasını, milletlerin tarihini öğrenme ve araştırmada olmazsa olmaz önemli materyal sayılır.

6. Yabancı Ülkelerdeki "Uyguristik"in Değerine Karşı Tutum

Yabancı ülkelerdeki Uyguristik derken genellikle Avrupa merkezli Uyguristik kast edilir. Avrupa'daki Uyguristik kapitalizm koşullarında yaşayan burjuva âlimleri tarafından önce siyasi maksatla yapılmıştır. Böyle olduğu için, Avrupa Uyguristiğinde olumlu yönler olmakla birlikte olumsuz taraflar da mevcuttur. Buna rağmen Avrupa Uyguristiğinin üstünlüğü birçok yönde görülür. Mesela, onlar Uyguristik vasıtasıyla eriştikleri neticelerin temelinde Uygurlar ve onların atalarının yaşadıkları topraklardaki yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış birçok eski eseri toplamış, derlemiş ve incelemişler, bunları milletler arası ilim sahasına tanıtarak Doğu bilimcilerin dikkatlerini çekmişler, böylece Uyguristiğin modern bilim kolu olarak teşekkül etmesinde önemli

¹ Hazırlayan: Kazakistan Bilimler Akademisi Uyguristik Enstitüsü, **Uygurlar ve Batı Bölgelerindeki Başka Türkî Dilli Halkların Kısaca Tarihi**, Şıncan Halk Neşriyatı, 2000, s. 1

² Şemseddin Sami, **Kamusu'l Alam**, C. 3, 1889, Türkçe neşri, s. 1876; **Çin'deki Milletlerin Eski Yazıları Hakkında Araştırma**, Çin Sosyal Bilimler Neşriyatı (Cungguo İctimai Penler Neşriyatı), 1994, Çince, s. 120.

³ Liu Zışav, **Uygur Tarihi**, C. 1, Milletler Neşriyatı, 1986, s. 600- 601

⁴ **Tarım Dergisi**, S. 11, 1988.

⁵ Unver Suheyli, **Uygurlarda Tebabet**, Şıncan Fen – Teknika Neşriyatı, 1997, s. 5.

⁶ Vasiliy Vladimiroviç Bartold, **Yettisu Tarihi Üzerinde Deneme**, Şıncan Halk Neşriyatı, 2000, s. 76.

çalışmalar yapmışlardır. Ancak yabancı Uyguristlerin bazıları kendi yaşadıkları zaman ve mekân koşulları ve kendi devletlerinin değer yargısı ve ideolojisinin tesiri ile araştırma yaptıkları için bazı tarihi noktaları açıklarken hanlık, ulus- kabile adları, yer- bölge adlarını kullanırken Çin'in bugünkü gerçeğine uygun gelmeyen meseleleri ortaya koymuş ya da koymaktadırlar. Ondan dolayıdır ki, bilimsel araştırmalarımızda yabancı ülkelerdeki Uyguristiğin neticelerinden yararlanmak durumunda kaldığımızda, onların olumlu taraflarını kabul etmekle birlikte, olumsuz taraflarına eleştirel bakmada mahir olmalıyız.

7. Yeni Çin Kurulduktan Sonra, Ülkemizde Yabancı Ülkelerdeki Uyguristik Hakkında Evrensel Değerlendirme Yapan İlmî Eserler

1949 yılından 1977 yılına kadar Çin'de Uyguristik hakkında kapsamlı ilmî arayış olmamıştır. 1950'li yıllarda Feng Jia-şeng "Uygur Tarihinin Geçmişi ve Geleceği" adlı bir makale yazmış ise de, bu makale müsvedde olarak korunmuştur. Devletimizde 1978 yılından başlayarak reform ve dışa açılma politikası yürürlüğe girdikten sonra ülkemizin uzmanları birkaç büyük ilmî eser neşredip Çin'deki ilim ehline uluslar arasındaki Uyguristiğin genel durumu hakkında kıymetli haberleri verdi. Onların içinde şunlar vardır:

Makaleler:

- ❖ Şeripidin Ömer, "Uyguristiğin Teşekkülü ve Gelişmesi Hakkında", Şincan Üniversitesi İlmî Dergisi (Şincan Üniversitesi İlmîy Jurnalı), Sayı. 1, 1982.
- ❖ Çeng Sulo, "Çin'de ve Yabancı Ülkelerdeki Uygur Tarihi İle İlgili Araştırmalar", Milletler Tetkikati Dergisi, Çince, Sayı. 1, 1982.
- ❖ Niu Ruji, "Uyguristiğin Sistemik Yapısı Hakkındaki Tasavvur ve Yabancı Ülkelerdeki Uyguristik Araştırmalarındaki Yeni Durumlar", Çin Uygur Tarihi ve Kültürü Araştırmaları Mecmuası, Sayı. 1, 1998.
- ❖ Wei Liangtao, "Uyguristik Araştırmalarını Yaygınlaştırma Hakkında Bir Kaç Öneri", Çin Uygur Tarihi ve Kültürü Araştırmaları Mecmuası, Sayı. 1, 2000.
- ❖ Adil Abdukadir, "Uyguristiğin Meydana Gelmesi ve Gelişmesi", Şincan Tezkireçiliği Dergisi, Sayı. 1, 2002.

Kitaplar:

- ❖ Meng Fanren, Huang Zhenhua, "Eski Uygur Tarihi Kılavuzu" (回鹘史指南), Çince, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, 1995.

Kataloglar:

- ❖ Liu Ge, Huang Jianyang, "Batı Bölgelerinin Tarih ve Coğrafyasına Dair Bilimsel Makaleler ve Materyaller Katalogu" (西域史地论文资料索引), Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, 1988.
- ❖ Chen Yanqi, "Batı Bölgeleri Araştırmalarına Dair Eserler Katalogu" (西域研究书目), Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, 1991.
- ❖ Tursun Savut, "Uygur Edebiyatı Tarihi' Materyaller Katalogu", Şincan Üniversitesi Derslik Bölümü, Urumçi, 1991.
- ❖ Rehime Osmna, Halide Şarahman, "Uygur Tarihine Dair Makaleler Katalogu" Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, 1993.

- ❖ Wu Ying, Chen Haolin, "Uygur Tarihi ve Kültürü Araştırmalarına Dair Vesikalar Katalogu" (维吾尔历史文化研究文献题录), Milletler Neşriyatı, Pekin, 2000.
- ❖ Eziz Atavulla Sartekin, Uygurca Yayınlanmış Eserler Katalogu", Şıncan Üniversitesi, Urumçi, 2004.

8. Yeni Çin Kurulduktan Sonra, Ülkemizde Çeşitli Ülkelerdeki Uyguristiğin Ayrı Ayrı Tanıtım Durumu

Uyguristiğin tanıtımıyla ilgili makaleler de oldukça fazladır. Bunların arasında yabancı dillerden tercüme edilmiş, Çinli ve Uygur yazarlar tarafından yazılmış onlarca makale vardır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

Çince yayımlanmış Bilimsel Makaleler Toplamı

1) "Yurtdışındaki Türkoloji Araştırmalarının Genel Durumu" (国外突厥研究概况). Bu kitap Çin Sosyal Bilimler Akademisi Milletler Araştırmaları Enstitüsü tarafından yayına hazırlanmış, Çin Sosyal Bilimler Neşriyatı tarafından 1980 yılında neşredilmiştir. Bu kitapta yabancı bilim adamları tarafından yazılan makalelerden: A. H. Konunuv'un "Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'ndeki Türk Dileliği", J. Kakuk'un "Macaristan'daki Türkoloji Araştırmaları", G. Doerfer'in "Almanya Federal Cumhuriyeti'nde Türkolojinin Durumu", I. Blaşkoveq'in "Çekoslavya'da Türkolojinin Bugünkü Durumu ve Gelişim İstikbalı", C. Kalujiniskiy'in "Son On Yıllık Polonya Türkolojisi", B. Drimva'nın "Romanya'daki Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar", Fubu Silang'in "Japonya'daki Türki Dil Araştırmalarının Durumu", G. Jarring'in "İsveç'teki Türkoloji" gibi makalelerine yer verilmiştir.

2) Altay Dil Ailesine Mensup Milletler Edebiyatına Dair Makaleler Seçkisi" (阿尔泰语文学论文选译). Bu seçki Çin Sosyal Bilimler Akademisi Milletler Araştırmaları Enstitüsü Dil Araştırmaları Bölümü ile Çin Etnik Dilelik Sempozyumu Sekreteryası tarafından hazırlanıp 1980 yılında Çince olarak şapıgraf baskısı yapılmıştır. Bu kitaba yabancı bilim adamları tarafından yazılan makalelerden: "Fransa'da Türkoloji Araştırmaları" (S. Skilliter), "İngiltere'deki Türkoloji Merkezi" (S. Skilliter), "Sovyetler Birliği'nde Uyguristiğin Gelişmesindeki Önemli Merhalalar" (A. H. Konunuv) gibi makalelere yer verilmiştir.

3) "Fransa'daki Batı Bölgeleri Tarihçiliğinin Cevherleri" (法国西域史学精粹). Bu kitap Geng Sheng tarafından tercüme edilip yayına hazırlanmış, Gansu Halk Neşriyatı tarafından Nisan 2011'de basılmıştır. 3 ciltten ibaret bu kitapta yabancı bilim adamları tarafından yazılmış toplam 46 makaleye yer verilmiştir. Bunlardan genel bilgi vermeye yönelik olan makaleler şunlardır: "Batı Bölgelerinin Tarihi-Medeniyeti ve İpek Yolu" (Lonis Hambis vb.), "Batı Bölgeleri Tarihi ve Medeniyetiyle İlgili Araştırmalarının Genel Durumu" (Lonis Hambis), "Fransa'daki Çin'in Batı Bölgeleri Tarihi İle İlgili Araştırmalar" (Jera-Bezard Robert), "Fransa'nın Elli Yıldan Buyana Yürütülen Batı Bölgeleri Araştırmalar" (Lonis Hambis), "Fransa'daki Türkoloji Araştırmaları" (Louis Bazin), "Dokuz Oğuz ve On Uygur Üzerine Bir Araştırma" (J. R. Hamilton).

Ayrı Makaleler:

- ❖ Louis Bazin, "Heyecan İçerisinde Yetişmek ve Fransa Türkolojisi", Çeviren: Geng Shimin, Milletlere Dair Tercümelere Dergisi, Çince, Sayı. 3, 1979.
- ❖ D. Hasanuv, "Almanya'daki Uyguristler", Çeviren: Rişat Nurehmet, Orta Asya Araştırmaları Materyalleri Dergisi, Çince, Sayı. 3, 1986.

- ❖ T. M. Iskakuf, "Sovyet Âlimlerinin Uygurların Tarihi ve Etnolojisiyle İlgili Araştırmalarda Elde Ettikleri Başarılar", Çeviren: Jiang Texian, Şıncan Sosyal Bilimler Bülteni, Çince, Sayı. 7, 1987.
- ❖ Diyas Hasan, "Alman Uyguristleri", Orta Asya Araştırmaları Dergisi, Sayı. 1, 1987.
- ❖ Diyas Hasan, "İsveç'teki Uyguristik", Orta Asya Araştırmaları Dergisi, Sayı. 2, 1987.
- ❖ J. saydiwakkasuv, "Sovyetler Birliği'ndeki Uyguristiğin Gelişmesindeki Yeni Aşamalar", Çeviren: Rişat Nurehmet, Milletlere Dair Tercümeler Dergisi, Çince, Sayı. 1, 1989.
- ❖ J. saydiwakkasuv, "Sovyetler Birliği'ndeki Uyguristik", Çeviren: Go Zhichao, Milletlere Dair Tercümeler Dergisi, Çince, Sayı. 6, 1989.
- ❖ O. Bakiyef, "Rusya'da Uyguristik ve Uyguristler", Yayına hazırlayan: Yasincan Tursun, Bulak Dergisi, Sayı. 3, 2005.

"Fransa Âlimlerinin İpek Yolu ve Batı Bölgeleri Tarihiyle İlgili Araştırmaları", Çeviren: Geng Shimin, "Fransa'daki Batı Bölgeleri Tarihçiliğinin Cevherleri" adlı kitapta "Havale ile Yazılan Ön Söz" adıyla yer verilmiştir. Bu kitap Gansu Halk Neşriyatı tarafından Nisan 2011'de yayımlanmıştır.

Çin Uzmanlarının Eserleri

1) Kitaplar:

- ❖ Geng Shimin, "Uygurların Eski Kültürü ve Vesikaları Hakkında" (维吾尔族古代文化和文献概论), Şıncan Helk Neşriyatı, Çince, 1983.
- ❖ Tohtı Muzart, "Uygurların Tarih ve Medeniyeti Üzerine Araştırmalar" (维吾尔历史文化研究), Milletler Neşriyatı, Çince, 1995.
- ❖ Niu Ruji, "Uygurların Eski Yazıları ve Vesikalarına Giriş" (维吾尔古文字与古文献导论), Şıncan Helk Neşriyatı, Çince, 2007.

101

Bu üç kitapta yurtdışındaki Uyguristler ve Uyguristiğin Neticeleri tanıtılmıştır.

2) Makaleler

- ❖ Qiao Junhu, "Sovyetler Birliği'ndeki Uyguristiğin Genel Dururmu", Dil ve Tercüme Dergisi, Çince, Sayı. 3, 1986.
- ❖ Niu Ruji, "Sovyetler Birliği'ndeki Özel Türkoloji İlmi", Milletler Araştırmaları Haberlerinden Seçkiler Dergisi, Çince, Sayı. 5, 1986.
- ❖ Wei Linagtao, "Macaristan'daki Doğubilimi-Uyguristik Araştırmaları", Şıncan Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı. 4, 1987.
- ❖ Niu Ruji, "Yurtdışındaki Meşhur Türkologlar", Milletler Araştırmaları Haberlerinden Seçkiler Dergisi, Çince, Sayı. 4, 1988; Sayı. 1, Sayı.4, 1989; Sayı. 1, 1990.
- ❖ Liu Ge, "Tayvan'da Uygur Araştırmaları", Orta Asya Araştırmaları Dergisi, Çince, Sayı. 1, 1990.

- ❖ Hebibulla Hoca Lemcin, "Orta Asya Cumhuriyetlerindeki Doğubilimi-Uyguristik Araştırma Merkezleri", Şincan Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı.2, 1990.
- ❖ Hebibulla Hoca Lemcin, "Macaristan'daki Doğubilimi-Uyguristik Araştırmaları", Şincan Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı.4, 1990.
- ❖ Niu Ruji, "Tayvan'daki Uygur Araştırmaları", Şincan Üniversitesi İlmi Dergisi (Şincan Üniversitesi İlmiy Jurnili), Çince, Sayı. 3, 1993.
- ❖ Reyhan, "Almanya'da Uyguristik Araştırmaları", Milletler Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Çince, Sayı. 2, 1998.
- ❖ Niu Ruji, "Fransa'da Muhafaza Edilen Uyguristiğe Ait Belgeler ve Bunların Araştırılması", Batı Bölgeleri Araştırmaları Dergisi, Sayı. 2, 1994.
- ❖ Shui Tao, "Ekim Devrimi'nden Önceki Rusya Doğubilim Sahasındakilerin Uyguristik Araştırmaları", Şincan Üniversitesi İlmi Dergisi (Şincan Üniversitesi İlmiy Jurnili), Çince, Sayı.3, 1994.
- ❖ Liu Ge, "Almanya'daki Uygur Araştırmaları", "Şincan Üniversitesi İlmi Dergisi (Şincan Üniversitesi İlmiy Jurnili), Çince, Sayı. 3, 1994.
- ❖ Niu Ruji, "Almanya'daki Uyguristik Araştırmaları", Şincan Tezkireçiliği Dergisi, Sayı. 2, 1994.
- ❖ Niu Ruji, "İsveç'teki Uygurca Vesikalar ve Uyguristik Araştırmaları", Şincan Medeniyet Anıt Eserler Dergisi, Çince, Sayı. 1, 1994.
- ❖ Tohti, "Japonların Ülkemizdeki Uygurların Tarih ve Kültürü Hakkındaki Araştırmaları", Milletler Araştırmaları Dergisi, Çince, Sayı. 3, 1995.
- ❖ Niu Ruji, "Fransa'daki Türkoloji Araştırmaları", Dil ve Tercüme Dergisi, Çince, Sayı. 1, 1996.
- ❖ Muhter Muhammed, "Almanya'da Uyguristik Araştırmaları", Miras Dergisi, Sayı. 4, 1999.
- ❖ Tursun Pidakul, "Amerika'daki Uyguristik Araştırmaları", Çin Milletleri Dergisi, Sayı. 1, 2009.
- ❖ Li Qin, "Rusya, Sovyetler Birliği ve Orta Asya Ülkelerindeki Uygur Araştırmalarının Yüzyıllık Mesafesi", Batı Bölgeleri Araştırmaları Dergisi, Çince, Sayı. 1, 2000.
- ❖ Geng Shimin, "Batıdaki Eski Uygur Tarihi Araştırmalarının Durumuna Kuşbakışı", Batı Bölgeleri Araştırmaları, Çince, Sayı. 3, 2004.
- ❖ Shui Tao, "Rusya ve Uyguristik", Şincan Üniversitesi İlmi Dergisi (Şincan Üniversitesi İlmiy Jurnili), Çince, Sayı. 3, 2004. Uygurca tercümesi: Şincan Gençleri Dergisi, Sayı. 7, 2011.
- ❖ Geng Shimin, "Ben ve Uyguristik", Şincan Üniversitesi İlmi Dergisi (Şincan Üniversitesi İlmiy Jurnili), Çince, Sayı. 4, 2005. Uygurca tercümesi: Kaşgar Pedagoji Enstitüsü İlmi Dergisi, Sayı. 3, 2005.
- ❖ Eli Gopur, "Macaristan'daki Doğubilimi Araştırmaları", Şincan Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı. 2, 2005.
- ❖ Geng Shimin, "Fransa'daki Uyguristik", Şincan Üniversitesi İlmi Dergisi (Şincan Üniversitesi İlmiy Jurnili), Çince, Sayı. 1, 2006. Uygurca tercümesi: Kroran Dergisi, Sayı. 4, 2007; Turfan Bilimi Dergisi, Sayı. 1, 2009.

- ❖ Nam Sang Gang, "Kore'deki Şıncan Tarihi Araştırmaları", Şıncan Tarihi ve Medeniyeti, Hazırlayan: Tian Weijiang vb., Şıncan Helk Neşriyatı, Çince, 2007.
- ❖ Tahir Mutelip Kahiri, "Almanya'daki Uyguristiğin Oluşum ve Gelişimi", Şıncan Üniversitesi İlmi Dergisi (Şıncan Üniversitesi İlmiy Jurnili), Sayı. 3, 2006.

9. Çin Uzmanlarının "Yurtdışı Uyguristiği"ne Olan Tepkisi

Yeni Çin kurulduktan sonra, Çin uzmanları uluslar arasındaki "Uyguristik" adı altındaki bilime karşı ılımlı tavrı takındılar. Yani 1978 yılına kadar Çin uzmanları bu terimi kullanmak için acele etmediler. Ancak dışı açılma ve reform politikası uygulamaya konulunca, bu terim Çin'in etnoloji sahasında resmi olarak kullanılmaya başladı. 1982 yılının başlarında Şıncan Üniversitesi'nin profesörü Şeripidn Ömer "Uyguristiğin Şekillenmesi ve Gelişmesi Üzerine" adlı makalesini yayımlayarak "Uyguristik" adıyla anılan bu ilmi yurtiçindekilere ilk olarak tanıttı. 1994 yılında Merkezi Milletler Üniversitesi'nde Uyguristik Enstitüsü kuruldu. 12 Mart 1995'te Pekin'de Çin Uygur Tarihi ve Medeniyeti Araştırmaları Derneği kuruldu. Bu derneğin kurulması Çin'de Uyguristiğin bilim seviyesine yükselmesinin temeli oldu. Niu Ruji bu derneğin kurulması dolayısıyla "Uyguristik Sisteminin İnşası Hakkındaki Tasavvur ve Yurtdışındaki Uyguristik Araştırmalarındaki Yeni Durumlar" başlıklı makalesini hazırlayarak insanlara Uyguristik ile ilgili kapsamlı bilgi verdi. Wei Linagtao "Uyguristik Araştırmalarını Yaygınlaştırma Hakkında Bir Kaç Öneri" adlı makalesini yayımlayarak Çin'de "Uyguristik"i resmi olarak bilim sahasına sokmayı ortaya koydu. Onun bu makalesinde ortaya konan görüş Uyguristleri derinden etkiledi. 1996 yılında Şıncan Üniversitesi profesörü Li Shangrui ile Dr. Niu Ruji'nin çabaları sonucunda Şıncan Üniversitesi Altayistik Araştırmaları Enstitüsü adıyla "Uyguristik" araştırmaları ekibi kuruldu. Bu ekip Şıncan Üniversitesi yönetimi ve ilgili uzmanların desteği ve yardımı ile araştırma yaptılar ve "Uygurların Eski Yazıları ve Eski Belgelerine Giriş" (Niu Ruji), "Orhun-Yenisey Bengü Taşlarının Dili Hakkında Araştırmalar" (Geng Shimin, Abdurreşit Yakuplar), "Eski Uygur Yazısındaki Vesikaların Dilinin Kısaca Tezkiresi" (Li Zengxiang, Zhang Texian, Metriyim Sayıtlar), "Çağdaş Uygur Dilinin Lopnur Diyalekti" (Mir Sultan Osman), "Eski Uygur Edebiyatı Araştırmaları" (Geyretcan Osman), "Uygurların Mimarlık Medeniyeti Araştırması" (Şüy Çingçüen), "Çağdaş Uygur Folklor Medeniyeti" (Yüen Ciguang) gibi yedi kitabı yayına hazırladılar. Bunlardan ilk altı kitap "Uyguristik Araştırmaları Mecmuası" adıyla Şıncan Üniversitesi Neşriyatı tarafından 1999 yılında Çince olarak neşredildi. Bu kitapların neşredilmesi yeni Çin kurulduğundan bu yana ülke içinde "Uyguristik" adında özel bir mecmuanın ilim sahasında ortaya çıktığını gösteriyordu. Bundan başka Şıncan Üniversitesi Filoloji Enstitüsü'nde "Uyguristik" dersi açılıp 2004-2005 yılları arasında yüksek lisans öğrencilerine üç dönem ders verildi. Bunlar Çin'de "Uyguristik" ilminin oluştuğunu göstermekle birlikte, yurtdışındaki modern Uyguristiğin Çin'e olumlu tesir gösterdiğini ispatlar.

10. Görülen Problemler

"Yurtdışındaki Uyguristik"ın ülke içinde tanıtılması yönünde, onlarca yıldır olumlu çalışmalar yapılıyor ise de, bazı problemler görülmeye devam etmektedir. Bunu birkaç noktadan özetlemek mümkün:

1) Tanıtımın tekrarlanması ve yayın israfı. Uyguristiğe ilgi duyan bazı araştırmacılar başkalarının eserlerini Uygurcaya tercüme ederken, sözkonusu eserin geçmişte Uygurcaya tercüme edilip edilmediğini hesaba katmadan, tekrar tekrar tercüme etmeye çalışmakta, boşuna vakit harcamakta, boşuna zihin yormakta ve yayın israfına neden olmaktadır. Örneğin; "Çin ve Yabancı Ülkelerdeki Uygur Milleti Tarihine Dair Araştırmalar" adlı makale 1980'li yıllardan itibaren üç kere Uygurcaya tercüme edilmiş ve üç farklı dergide ayrı ayrı yayınlanmıştır.

2) Bazı yazarlar tam bilgi sahibi olmadan, birbirinin eserlerini tam olarak görmeden, aynı işi tekrarlama, yarım yamalak yapma, özen göstermeme gibi yanlışlara düşmektedirler. Yani bir mesele ile ilgili makale yazarken, bu konuda kendisinden önce başkalarının çalışıp çalışmadığı, çalışmış ise ne derecede ve ne seviyede çalıştığı hakkında araştırma yapmadan kendi bildiğince iş yapmaktadırlar.

3) Terimlerin rastgele tercüme edilmesi bilgi kirliliğine neden olmaktadır. Yani yabancı Uyguristlerin adları, soyadları, eserlerinin adları, yer adları orijinal yazılışı ve okunuşuna göre değil, değiştirilerek transkribe edilmekte ya da Çince yazılmaktadır. Bu durum, o Uygursitin ve bilimsel eserinin itibarını zedelemektedir.

4) Kaynak eserleri tam olarak vermeme, kaynak göstermeme, gösterilen kaynağın kriterlere uymaması, kaynakların (katalog ya da bibliyografya) kuralına göre verilmemesi, kendisinden öncekilerin bilimsel çalışmalarını görmezden gelme, unutmış gibi yapmak, metinden çıkarma gibi durumlar mevcut.

5) Zaman ve tarihlerin netliği ihmal edildi. Yabancı Uyguristleri tanıtırken, çoğu durumda onların yaşadıkları zaman net verilmemekte, sadece yaşadığı yüzyıllar verilmektedir. Onların yayımladıkları eserlerin zamanı da verilmemekte, zaman ve tarih konusunda belirsizlik görülmektedir. Bunlar bilimsel araştırmalarda dikkat edilmesi gereken noktalardan biridir, elbette.

6) Bazı ülkelerdeki Uyguristiğin durumunu tekrar tekrar tanıtırken bazılarında hiç söz etmeme durumu görülmektedir. Örneğin; Rusya, Almanya, Japonya gibi devletlerdeki Uyguristik hakkında tekrar tekrar tanıtım makalesi yazıldı. Fakat Kırgızistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Moldova, Moğolistan, İsrail, Polonya, Romanya, Çekoslovakya, Macaristan, Amerika, Avustralya gibi ülkelerdeki Uyguristik hakkında yüzeysel tanıtımlar yapıldı. Bazıları hakkında hiç tanıtım yapılmadı. Bir konuda araştırma yapılırken, kapsamlı şekilde yapılması, eksik kalan kısımların tamamlanması gerekir.

7) Katalog-bibliyografya yapmayı ihmal etmek. Çin’de, Çince yazılan ilmi eserlerin kataloğu belirli bir aralıklarla yapılmaktadır. Yurtdışındaki gelişmiş ülkelerde de böyle olduğu kaynaklardan bellidir. Şincan’da Uygur dilinde yayımlanan ilmi eserlerin kataloğu yapılmış ise de, “Uyguristik”e dair yayımlanan eserlerin kataloğu standart ölçülere uygun hazırlanmamıştır. Büyük kataloglardan “Uyguristik” teriminin kullanılarak yazılan bilimsel eserlerin adlarını bulmak zordur. Dolayısıyla “Yurtdışındaki Uyguristik”i tanıtanlar ülke içindeki bazı bilgilerden habersiz iş yaptıkları için, bazı noktaları eksik bırakıp işi yarım yamalak yapmaktadırlar. Böyle yapmak bilime uygun değildir. Bir işi aceleyle getirmemek gerek, madem bir iş yapılacak, o zaman tam yapmaya çalışmak gerek.

SONUÇ

Toparlamak gerekirse; “Uyguristik” yurtdışında bir bilim dalı olarak ortaya çıkmış, onun ülkemizdeki etkisi olumlu ve derin olmuştur. Ülkemizde geleneksel Uyguristik kendi vatanında yeni döneme has yöntemler temelinde canlanmaya başladı. Bununla birlikte 1980’li yıllardan önceki “Uygurlar Çin’de, fakat Uyguristik yurtdışında” denirken, artık “ Uygurlar Çin’de, Uyguristik de Çin’de” demenin temeli atılmaya başladı. Bu elbette kutlamaya değer bir hadisedir.